

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ АПЕЛЯЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. **Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими практичними завданнями.** Право на судовий захист передбачає відповідне інституційне забезпечення, яке знаходить свій вираз у сформованій судовій системі. Важливим тут є інститут апеляційного провадження, який допускає як розгляд справи у другій інстанції, так можливість перегляду справи по суті. Нинішній інститут апеляції пройшов тривалий розвиток, що представляє значний науковий інтерес як для законотворчої, так і для судової практики. Тому питання про історико-правову природу апеляції, можливості використання апеляційного перегляду справим з метою захисту прав і свобод людини і громадянина зберігає високу наукову актуальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В історико-теоретичній сфері, у науці кримінального процесуального права історія становлення та розвитку апеляційного провадження є малодослідженою. Зокрема, питання історичних витоків інституту апеляції розглядали у своїх працях такі вчені, як К.Н. Анненков, Н.Л. Бондаренко, Є.А. Борисова, Д.С. Гудзь, Ф.М. Дмитрієв, О.В. Фролова, О.І. Чистяков, Є.А. Чернушенко, П.Ф. Щербина та ін. Проте аналіз наукових праць та історичних джерел з цієї тематики презюмує потребу у дослідженнях генези інституту апеляції у кримінально-процесуальному праві, визначення історичного періоду зародження апеляційного оскарження та перегляду судових рішень взагалі і на території українських земель зокрема.

Формування цілей статті. Основним завданням написання статті є дослідження правової природи апеляційного провадження у кримінальному процесу та історико-теоретичних проблем його виникнення і розвитку.

Виклад основного матеріалу. Створення апеляційних судів є важливим позитивним моментом, завдяки якому діяльність судів удосконалюється, а саме апеляційне провадження дозволяє сторонам процесу домагатися виправлення можливих помилок судів першої інстанції до моменту набрання судовим рішенням законної сили. Уведення апеляції в судочинство є важливим засобом реалізації конституційного положення про право кожного громадянина на судовий захист, а також способом обмеження можливої сваволі влади, у тому числі і судової[9].

Апеляційне провадження як інститут має свої джерела формування ще в давньоримському та візантійському праві, які значною мірою були рецепційовані у давньому та середньовічному українському кримінально-процесуальному праві. Що ж до національного розуміння апеляції, то більша частина території України протягом віків розвивалась відповідно до європейських поглядів та ідеалів, тому інститут апеляції відомий їй здавна, зокрема й унаслідок рецепції римського та візантійського права, що мав місце у княжу добу та в період перебування українських земель у складі Великого Князівства Литовського.

Нагадаємо, що інститут оскарження й перегляду судових рішень існував на українських теренах ще з часів Київської Русі, коли правосуддя поділялось на світське та церковне і

здійснювалося на підставі норм звичаєвого права, князівських «уставів» і «уроків», Церковних уставів, Візантійських збірників та «Руської Правди». Світським судом апеляційної інстанції був «княжий суд». На підставі Церковних уставів, рішення духовних судів не підлягали оскарженню. Рішення княжих судів теж були остаточними. У них засідали або самі князі, або ж посадник чи тіун. Тому у практиці запровадження інституту апеляційного судочинства важливо враховувати попередній досвід як український, так і зарубіжний.

У дисертаційному дослідженні В.І. Сліпченка при аналізі процесу зародження та розвитку інституту апеляційного провадження, автором було виділено шість історичних етапів розвитку законодавства, що визначали порядок апеляційного провадження в Україні: а) безапеляційний, який тривав з давніх часів до середини XVII ст.; б) виникнення апеляційного провадження (з середини XVII ст. до 1864 року); в) основний розвиток апеляційного провадження (1864-1917 роки); г) апеляційне провадження у період відновлення української державності (1917-1920 роки); д) рецепція положень апеляційного провадження в радянське касаційне провадження (1917-1991 роки); е) визнання Концепцією судово-правової реформи 1992 року апеляційного провадження як окремої складової судової системи України, остаточне закріплення якої визнане передбачено статтею 129 Конституції України та внесеними змінами до КПК України у 2001 році [2;3].

Натомість, у роботі Н.Р. Бобечка виокремлені такі етапи розвитку апеляційного оскарження у кримінальному провадженні: 1) перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої (XIV – середина XVII ст.); 2) судочинство періоду Української козацько-гетьманської держави та перебування України у складі Росії на правах автономії (друга половина XVII – кінець XVIII ст.); 3) кримінальне судочинство періоду перебування українських земель під владою Російської, Австрійської

та Австро-Угорської імперій (кінець XVIII – початок XX ст.); 4) кримінальне судочинство періоду відновлення української державності (1917–1920 рр.) та перебування Східної Галичини у складі Польщі; 5) кримінальне судочинство УСРР, УРСР радянського періоду; 6) кримінальне судочинство незалежної України. Відтак, цей автор пов'язує генезу зазначеного правового явища із періодом перебування України у складі Великого Князівства Литовського [4, с. 15].

На наш погляд, така класифікація етапів розвитку інституту апеляційного провадження не враховує більш ранні етапи його виникнення і суперечить історичним даним, які спростовують тезу про «безапеляційний» етап розвитку, що нібито тривав в Україні з давніх часів до середини XVII ст. Як переконують новітні дослідження генези апеляційного оскарження, цей інститут з'явився на українських землях іще за стародавніх часів, наприкінці додержавної доби, та поступово трансформувався залежно від історичних умов, своєрідності системи судоустрою, розвитку кримінального і кримінально-процесуального законодавства, політико-економічної ситуації держав, до яких належали українські землі [6, с. 21-24].

Так, уже починаючи з кінця VIII ст., існуюче на теренах України правосуддя поділялось на світське та церковне та здійснювалося на підставі норм звичаєвого права, князівських «уставів» і «уроків», Церковних уставів, Візантійських збірників та «Руської Правди» [5].

Серед науковців немає єдності в питанні можливості оскарження судових рішень у цей історичний період. Так, на думку О. Шевченка та В. Самохвалова, найнижчою судовою інстанцією були громадські суди – суди общини (суди верви), рішення яких можна було оскаржити до княжих судів [7]. Інший український дослідник Я. Падох тільки припускає, «що від громадських судів можна було звернутися до суду княжого, але впевненості щодо цього немає» [1, с. 73].

Підсумовуючи викладене, можна констатувати, що основними етапами розвитку інституту апеляційного оскарження у кримінальному провадженні в Україні були такі: 1) період існування Київської Русі (IX – XIII ст.); 2) період перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої (XIV – середина XVII ст.); 2) судочинство періоду Української козацько-гетьманської держави та перебування України у складі Росії на правах автономії (друга половина XVII – кінець XVIII ст.); 4) кримінальне судочинство періоду перебування українських земель під владою Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій (кінець XVIII – початок XX ст.); 5) кримінальне судочинство періоду Визвольних змагань та відновлення української державності (1917-1921 рр.); 6) період кримінального судочинства УРСР (радянський період, 1922-1991 рр.); 7) кримінальне судочинство незалежної України (з 1991 року і донині). При цьому в межах останнього періоду можна виокремити такі етапи: 1) період дії КПК 1960 р. до змін кримінально-процесуального законодавства у ході так званої «Малої судової реформи» 2001 р.; 2) від «Малої судової реформи» 2001 р. до прийняття КПК 2012 р.; 3) від прийняття КПК 2012 р. донині.

Важливою віхою кримінального процесуального права стало прийняття нового КПК України, який вступив в дію з 20 листопада 2012 року [8]. Закріплена в ньому система

Анотація

У статті розглянуто інститут апеляційного провадження в історико-теоретичному контексті. Зроблено висновок, що в аспекті забезпечення права на апеляційний перегляд справи, передбаченого пунктом 8 частини другої статті 129 Конституції України, це право на апеляційний перегляд справи судом слід розуміти як гарантоване особі право на перегляд її справи загалом судом апеляційної інстанції, тобто це право не охоплює прийняття судом проміжних процесуальних рішень, якими не вирішується судова справа по суті. Проаналізувавши наукові розробки, присвячені проблемам періодизації розвитку апеляційного провадження на українських землях, авторка звертає увагу те, що вони не враховують більш ранні етапи його виникнення і суперечать історичним даним, які спростовують тезу про «безапеляційний» етап розвитку, що нібито тривав в Україні з давніх часів до середини XVII ст. У статті на підставі відповідної наукової розвідки виділено такі основні етапи розвитку інституту апеляційного оскарження у кримінальному провадженні в Україні: 1) період існування Київської Русі (IX – XIII ст.);

виправлення судових помилок забезпечує режим законності, справедливості та правопорядку в державі. Відтак, чинний КПК України містить більш прогресивні та гуманні кримінально-процесуальні норми, що відчутно поліпшують процесуальні права та становище учасників апеляційного провадження, створюють правовий фундамент для реалізації інституту апеляції як однієї із гарантій справедливого судочинства.

Значення інституту апеляційного провадження не можна зводити лише до виправлення помилок, допущених судами першої інстанції. На думку дисертанта, значення апеляційної перевірки полягає в тому, що суд апеляційної інстанції своєю діяльністю направляє судову практику, забезпечує дотримання судами першої інстанції норм матеріального й процесуального права, однакове й правильне застосування законодавства.

Висновки. Апеляційне провадження дозволяє запровадити контроль законності ухвалення підсумкового судового рішення судом першої інстанції, тоді як апеляційна перевірка – забезпечення законності ухвалення проміжних рішень суду першої інстанції під час досудового розслідування кримінального провадження. Таким чином, з точки зору філософської категорії опосередкованості, вплив апеляційного провадження та апеляційної перевірки на результат судового розгляду в суді першої інстанції можна відповідно охарактеризувати як безпосередній та опосередкований.

2) період перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої (XIV – середина XVII ст.); 2) судочинство періоду Української козацько-гетьманської держави та перебування України у складі Росії на правах автономії (друга половина XVII – кінець XVIII ст.); 4) кримінальне судочинство періоду перебування українських земель під владою Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій (кінець XVIII – початок XX ст.); 5) кримінальне судочинство періоду Визвольних змагань та відновлення української державності (1917-1921 рр.); 6) період кримінального судочинства УРСР (радянський період, 1922-1991 рр.); 7) кримінальне судочинство незалежної України (з 1991 року і донині).

Зроблено висновок, що апеляційне провадження відрізняється від апеляційної перевірки: апеляційне провадження дозволяє запровадити контроль законності ухвалення підсумкового судового рішення судом першої інстанції, тоді як апеляційна перевірка – забезпечення законності ухвалення проміжних рішень суду першої інстанції під час досудового розслідування кримінального провадження. Зазначене дозволяє охарактеризувати вплив апеляційного провадження та апеляційної перевірки на результат судового розгляду в суді першої інстанції можна відповідно як безпосередній та опосередкований.

Ключові слова: Апеляційне провадження, апеляційна перевірка, історія розвитку апеляційного провадження в Україні, етапи розвитку апеляційного провадження в Україні.

Kulianda M.I. History of formation and development of appellate proceedings in Ukraine Summary

The article considers the institute of appellate proceedings in the historical-theoretical context. It is concluded that in terms of ensuring the right to appellate review of the case, provided for in paragraph 8 of the second part of Article 129 of the Constitution of Ukraine, this right to appellate review by the court should be understood as a guaranteed right of a person to review its case. adoption by the court of intermediate procedural decisions, which do not resolve the court case on the merits. Analyzing the scientific developments devoted to the problems of periodization of the development of appellate proceedings in the Ukrainian lands, the author draws attention to the fact that they do not take into account earlier stages of its emergence and contradict historical data that refute the thesis of times to the middle of the seventeenth century. The article, based on the relevant scientific intelligence, identifies the following main stages of development of the institute of appeal in criminal proceedings in Ukraine: 1) the period of existence of Kievan Rus (IX – XIII centuries); 2) the period of stay of the Ukrainian lands as a part of the Grand Duchy of Lithuania and the Poland (Poland Commonwealth) (XIV – the middle of the XVII century); 2) litigation of the period of the Ukrainian Cossack-Hetman state and Ukraine's membership in Russia on the rights of autonomy (second half of the 17th – end of the 18th century); 4) criminal proceedings during the period when the Ukrainian lands were under the rule of the Russian and Austrian (Austro-Hungarian) empires (end of the 18th – beginning of the 20th century); 5) criminal proceedings during the Liberation War and the restoration of Ukrainian statehood (1917-1921); 6) the period of criminal proceedings of the USSR (Soviet period, 1922-1991); 7) criminal proceedings of independent Ukraine (since 1991 to the present).

It is concluded that the appellate proceedings are different from the appellate review: the appellate proceedings allow to control the legality of the final court decision by the court of first instance, while the appellate review – to ensure the legality of interim decisions of the court of first instance during the pre-trial investigation. This allows us to characterize the impact of appellate proceedings and appellate review on the outcome of the trial in the court of first instance can be, respectively, as direct and indirect.

Key words: Appeal proceedings, appellate review, history of development of appellate proceedings in Ukraine, stages of development of appellate proceedings in Ukraine.

Список використаних джерел:

1. Падох Я. Суди й судовий процес України. *Записки наукового товариства ім. Шевченка*. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто; Львів, 1990. Т. 209. 128 с.
2. Сліпченко В. І. Апеляційне провадження в системі кримінально-процесуальних стадій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. К., 2007. 17 с.
3. Сліпченко В. І. Апеляційне провадження в системі кримінально-процесуальних стадій : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Запорізький юридичний ін-т Дніпропетровського держ. ун-ту внутрішніх справ. Запоріжжя, 2007. 237 с.
4. Бобечко Н.Р. Апеляційне та касаційне провадження у кримінальному судочинстві України: автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2016. 43 с.
5. Княжеские уставы и уставные грамоты // Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. М. : Юрид. лит., 1984–1994. Т. 1: Законодательство Древней Руси. 1984. 432 с.
6. Кубишкіна А. О. Історико-правовий аспект виникнення та розвитку апеляційного оскарження судових рішень в Україні. *Діяльність органів публічної влади щодо забезпечення стабільності та безпеки суспільства* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 21–22 травня 2015 р. / За ред.: А.М. Куліша, М.М. Бурбики, О.М. Резніка. Суми : СумДУ, 2015. С. 21-24.
7. Дмитриев Ф. М. История судебных инстанций и гражданского апелляционного судопроизводства от судебного до Учреждения о губерниях / Дмитриев Ф. М. М. : Книга по требованию, 2011. 589 с.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР, 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88).
9. Костицький В.В., Кобан О.Г. Соціологія права: науково-теоретична спадщина Євгена Ерліха і проблеми сучасної науки: [Текст]: Монографія. К., 2015. 228 с.